

VILTIS

Nr. 1

KOVAS

1949 m.

KNYGOS

Liaudies kultūros pūdyuose

Dr. ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

(Dr. J. Balio Lietuvių Tautosakos Skaitymų pasirodymo proga)

Kiek gyvas ir, pasakysime, tiesiog į mūsų kultūrinis papročius įaugęs yra mūsų tautos genijaus ir visų jo kūrybinių poreikių garbinimas, tiek į tautosakininko darbą ir į jo kruopščiu triūsu atsiekiamus rezultatus iki šiol bent buvo žiūrima nerimtai, o kartais net linksmai. Tokiai nuomonei susidaryti nemaža prisidėjo, tur būt, ir tie moksleivių, ir skėrių, būriai, paskutiniaisiais metais apnikę mūsų liaudies aruodus, apie kuriuos mini ir pats J. Balys, ir skandalai, džiuginę Lietuvą sąryšyje su tam tikrais riebiais mūsų liaudies kultūros aspektais, ir, pagaliau, gal nepakankamas etnografijos, kaip mokslo, atskyrimas nuo jos populiarizacijos. Baimė, kad ir šis paskutinis J. B. veikalas, kuriame, po kuklia Skaitymų antrašte, slepiasi milžiniškas autorius atliktas mokslinės erudicijos darbas, verčia mus ilgiau ties juo apsistoti, ypač kad jis savo apimtimi ir sintetiniu charakteriu leidžia daryti ir kai kurias platesnio — kultūrinio, socialinio ir net politinio — pobūdžio išvadas, kurių autorius, dėl visai suprantamų mokslininko skrupulų nenorėjo ir negalėjo padaryti.

Tautosakos darbas, bent savo pradinėje fazėje, savaime suprantama, negali išvengti tamprių kontaktų su visuomene ir tuo pačiu — populiarizacijos. Jau vien tik pažvelgus į trumpą, mokslinėmis akimis žiūrint, Jono Balio karjerą, kada jis, nuo 1935 metų ėmė vadovauti moksliniam mūsų liaudies turtų tyrinėjimui, turėjo iš nieko sukurti pirminius darbo įrankius: patį Archyvą, tautosakos rinkimo metodus ir techniką, rinkėjų paruošimą ir t.t., ir vis dėlto suspėjo parašyti eilę mokslinių darbų, kurie imponantiškai rikiuojasi bibliotekos lentynoje, — galima matyti dvilypį jo kaip mokslininko ir kaip organizatoriaus — populiarintojo veiklos pobūdį.

Mokslas žengia į priekį etapais. Klaidinga, mums atrodo, yra abstrakciją mėgstančių logikų išdirbta nuomonė, kad tik atlikus visą analizės: dokumentacijos surinkimo, atrinkimo, klasifikacijos ir aprašymo darbą, galima pradėti ieškoti sintezės, šiuo atveju, mūsų tautos liaudies turtų lyginimo su kitų tautų tos pat rūšies vertybėmis ar pačios tautos „dvasios“, jos kurybinės esencijos ieškojimo. Mokslas progresuoja provizorinių sintezių, vėliau taisomų ir plečiamų, keliu, ir mes turime būti dėkingi J. B., pirmą kartą iš viso pateikusiam pilną mūsų liaudies žodinės kūrybos visumos vaizdą, savo rūšies *mise au point*, nurodantį, ką mes bendrai šiuo metu žinome apie atskiras liaudies kūrybos sritis.

Specifinės sąlygos, kuriose ši knyga buvo paruošta ir išleista, o be to, ir noras padaryti ją prieinama eiliniam skaitytojui, atrodo, vertė autorių at-

sisakyti viso tyrinėjimo proceso — su pastabomis ir šaltinių nurodymu — perteikimo ir tenkintis vien tik to tyrinėjimo rezultatų išdėstymu. Tačiau kiekvienas klausimas, kaip matyti iš autoriaus ankstyvesniųjų studijų ar iš jo gausiai pateikiamos knygos gale bibliografinės medžiagos, yra iš anksto išnagrinėtas ir kiekviena išvada pagrįsta.

Pirmoji knygos dalis sudaro lyg ir mūsų liaudies žodinės kūrybos chrestomatiją ir savo pateikiama medžiaga — bet tik ne išvadomis, kurios yra svarbios — atrodo kaip ir mažiausiai nauja, mažiau originali veikalo dalis. Išskirtini, gal būt, tik du paskutiniai skyriai, liečiantieji mįsles ir patarles bei priežodžius, kurie yra daugiau teoretinio pobūdžio ir kuriuose J. B.-iui, atrodo, teko innovuoti, pralaužiant pirmuosius šioje srityje ledus. Tebūnie leista man, kaip kiek arčiau šių klausimų esančiam, įterpti keletą pastabų.

J. B. visai teisingai aptaria patarlę, kaip tam tikrą vidutiniškos gyvenimo išminties apipavidalinimą, kaip ne mažiau teisingai jis pabrėžia ir sakramentalinį patarlės pobūdį, padarantį ją baisy ginklu besiginčijančio burnoj (cf. Jean Paulhan, *L'expérience des proverbes*, liečiantį *malgache*'ų patarles). Su pagirtinu atsargumu pagaliau J. B. palieka nuošaliai priežodžius, siūlydamas vartoti vien tik terminą „patarlė“. — Mums atrodo, kad tokie priežodžiai (*sprichwörtliche Redensarten*) kaip „nusiiminė, kaip žemę pardavęs“ ar „apsidžiaugė, kaip geležėlė radęs“ nieko bendro su patarlėmis ir neturi, o yra tik sukalkėję (pranc. *figés*, iš čia ir vokiškasis *sprichwörtliche*) kalbinės ekspresijos priemonės, šiuo atveju — palyginimai, bet tokios pat rūšies ir vertės reiškiniai, kaip ir lingvistinės — ne estetinės — metaforos, simboliai ir t.t. Mūsų nuomone, į etnografijos objektą (arba bent jai glaudžiai bendraujant su leksikologija) turėtų atskiru skyriumi įeiti ir jos tyrinėjimų ir aprašymų lauku pasidaryti ir visa transpozicinių, perkeltąja prasme vaizdavimo priemonių visuma, ypač kad tūli mokslininkai (cf. Cassirer, *Sprache und Mythos*, *passim*) šiuos kalbos faktus riša su primityviaisiais visuomeniniais reiškiniais.

Antroji veikalo dalis jau yra grynai studijinio pobūdžio, ir savo tikėjimų nagrinėjimu J. B. atveria naujus horizontus nevienam panašiam kaip mes profanui. Ne be to, kad mūsų pagoniškų dievų Olimpas ir Švenčiausios Trejybės nebūtų kėlę rimtesnių įtarimų ir pamažu, viena kita pasirodančia studija griovę tikėjimo pagrindus. Tačiau J. B. prisistato, kaip visiškas stabų griovėjas ir, paneigęs graiko-romėniškas dievų personifikacijas ir išvijęs

iš Lietuvos miškų nimfas ir satyrus, gražina Lietuvos žemelei jos dvasią ir rimtį, palikdamas mums, tiesa, didelę ignoranciją.

Veikalą baigia išsami Lietuvos folkloristikos istorija, supažindindama skaitantįjį su folkloro tyrinėtojų nueitu keliu, sviri savo kritiškais veikalų vertinimais ir gausia bibliografija.

Tenka apgalestauti, kad autorius nerado būtina savo stambų veikalą reziumuoti, padarydamas visą eilę — nors ir provizorinių, nors ir pataisymui skirtų — išvadų, kurios būtų susumavę visus šių dienų tautosakos tyrimų rezultatus. Tuo labiau, kad tos išvados imanentiškai glūdi bendro pobūdžio pastabose apie kiekvieną skyrių, kad autorius, turėdamas pasisakyti vienu ar kitu principiniu klausimu, vis tiek atsidendžia, parodydamas savo tyrinėjimuose prieitas išvadas ir savo asmenybę. Mes matome jį aiškiai pasisakant už asmeninės kūrybos primatą tautosakos susidaryme, matome pabrėžiant tarp tautinį liaudies kūrybos pobūdį; dažnai sutinkamos jo veikale pastangos ieškoti socialinių ir ekonominių priežasčių įvairiems liaudies kūrybos reiškiniams išaiškinti kvalifikuoja jį kaip socialiai pažangų, nuo prietarų laisvą europietiško masto mokslininką, kurio išvados būtų itin svarios ir brangios.

Vokiečių XIX-jo amžiaus mokslininkai, ir net tokio masto figūros kaip Wundtas, dėjo dideles pastangas sukurti vadinamajai Völkerpsychologie, tautų psichologijos mokslui, ieškodami tautinės kultūros esmės ir ragindami gretimuosius mokslus — sociologiją, psichologiją, lingvistiką, etnografiją ir kt. — sunesti į krūvą savo duomenis tautos dvasiai aiškinti. Psichoanalizuojant šias pastangas, galima būtų pasakyti, kad joms pagrindą, tur būt, bus davusi vokiškojo nacionalizmo evoliucija ir siekimas sukurti savo tautinę valstybę. Prancūzai, atvirksčiai, visą laiką laikėsi labai rezervuoti šiuo klausimu. Palyginamasis metodas, imtas praktikuoti visoje eilėje mokslų, parodė, kad, sudėjus į krūvą visus pavienių tautų bendrumus, visas tarpusaves įtakas, nieko arba beveik nieko nebelieka tautiniam kultūros „turiniui“ charakterizuoti. Šios pastarosios nuomonės yra ir J. B., sakydamas, kad „visų tautų liaudies tradicijose, galop ir visų tautų kultūrose, randame labai mažą visiškai originalių ir kiaurai savarankiškų kultūros reiškinių, visur pastebime daugiau ar mažiau išplitusius kultūrų ciklus ir jų mišinius.“ (p. 92).

Atmetus galimybę, prieš galutinai sutvarkant varijantus, klasifikuojant dokumentus, prieš palyginant su kitų tautų folkloru, nors provizoriškai nusakyti lietuviškos liaudies kultūros turinį, nedaug vilčių, kaip minėjome, lieka laukti ir kokių nors ypatingų atradimų ir ateltyje. Tai — lietuviško kultūros turinio problema — tokia išvada peršasi — galima skaityti kaip ir neegzistuojančia.

Lieka lietuviškoji kultūros forma, apie kurią jau teko anksčiau užsiminti (cf. str. Mintyje Ramono Kryžių pasirodymo proga) ir kurią labai sunku, o šiuo metu ir visiškai neįmanoma, aptarti. Grynoji tautinė kultūros forma gali išryškėti tikrai

iš mūsų liaudies kūrinių palyginimo su kitų tautų tos pat rūšies kūrinių. Palyginimai, mūsų nuomone, galėtų būti dviejų rūšių: struktūriniai, liečiantieji kūrinių kompozicijos tipus, ir stilistiniai, gretinantieji kelių tautų išraiškos priemonių visumas. Neatrodo, kad pirmoji lyginimų rūšis būtų derlinga rezultatais, turint galvoje, kad mūsų liaudies kūryba neturi vadinamųjų didžiųjų žanrų — epo, gyvulių romanų ir t.t., kur platesnio masto konstrukcijos galėtų pasireikšti. Tačiau jau sutartinės šiuo kriteriumu priskiriamos labai senam, greičiausia indo-europietiškos kilmės, struktūros tipai (p.p. 195—6). Stilistiniai palyginimai, atrodo, galėtų daugiausia naudoti, tačiau jie reikalauja labai kruopštaus paruošiamojo darbo, gilių studijų ir itin rafinuoto prisilietimo prie klausimų. Moderniosios lingvistikos tėvai, kaip Ferdinand de Saussure, juos iš viso kategoriškai draudžia, kaip labai pavojingus ir vedančius į paklydimą, ir dabartinis mokslo stovis dar neleidžia apie tai rimtai ir galvoti. Tačiau ir čia reikia padaryti restrikciją: pačių ekspresijos priemonių originalumo tikėtis netenka, jos daugiau ar mažiau bendros visoms kalboms; tautinio originalumo galima ieškoti tikrai stilistinių priemonių pritaikymo rėmuose.

Geros valios tautietis, pilnai tikęs savo tautos genijumi ir aukšta mūsų liaudies kultūros verte, savo tikėjimui pagrįsti dr. J. Balio studijoje neras nei faktų, nei dogmų. Šitoks susidūrimas su realybe jam dažnai gali būti tik karčių nusivylimų priežastimi. Ir kaltas dėl to bus ne J. B. ir ne lietuvių tauta, kuri yra neblogesnė už kitas tautas, o nepagrįsta ir žalinga mūsų išsigalėjusi „tautiškumo“, „tautiško jausmo“ koncepcija.

Vaikui, kad jis nustotų verkti, siūlomas saldainis. Tautai, norint ją prikelti, pastatyti ant kojų, išauginti savam gyvenimui, reikalingi nei kiek nemenkėsi gundymai.

„Tautiškasis jausmas“, kaip jis dar ir dabar dažnai siūlomas, yra dviejų rūšių: heroiškas ir liaudiškas. Mūsų tautos vaikystė prabėgo, budinant ją iš miego didžiųjų kunigaikščių trimitais, pasakomis apie geležinius vilkus ir braidymus po svetimas jūras. Tauta išaugo, o „tautiškasis jausmas“ liko, ir reikėjo skaudžios realybės priminti simbolikos tik ribotą vertę.

Mūsų tautos jaunystė bėga betikinti aibes visų dorybių, kurių pilni mūsų liaudies aruodai, į nepaprastus mūsų kultūrinius turtus, į aukštą mūsų liaudies kultūros vertę ir išmintį. Kas mokės skaityti J. B. knygą, tam bus aišku, kokia disproporcija randasi tarp svajonių ir realybės, tarp „tautinio jausmo“ ir folkloro faktų.

Išvada. Tautiniam jausmui reikia pagaliau atsikratyti jaunuoliškumo. Mūsų liaudis įrodė ir dabar kasdien įrodo, kad ji moka kovoti neprasčiau už kunigaikščius. Mūsų liaudis įrodė ir dabar įrodo, kad ji sveika ir gabi ir gali austi tautai būrius kultūros kūrėjų ir mokslo darbininkų, kad ir tokių, kaip, pavyzdžiui, J. B. Tautiškasis jausmas turi reikšmis noru ir siekimu sukurti tikrą lietuvišką kultūrą.